

MARULIĆEVO EUROPEJSTVO

Mirko Tomasović

Na ovaj me naslov potaknuo jedan članak Viktora Vide, objavljen u Argentini¹ g. 1953. Citiram njegovu tezu: »Marko Marulić je proizvod svoga kraja i europskog humanizma. On je najsretnija duhovna simbioza hrvatstva i latinitas-a.« Teza je to, koja upravo u naše vrijeme dobija potvrdu i nove potkrijepe. Kad ju je senzibilni hrvatski pjesnik izgnanik izrekao, bila je dalekovidna i neuobičajena, suprotna uvriježenim prosudbama o Maruliću kao srednjovjekovnom literatu. Vidin stariji suvremenik, znameniti Miroslav Krleža, napisao je g. 1947. ovakvu ocjenu: »Naš humanizam ugasio se, upravo zaglavio je 'u pokornosti crkvi i istinskoj vjeri' (...) Marulić čitavog života koketirajući sa tonsurom, anticipira Bellarmina, prevodi Tomu Kempinskoga i svršava logično sa *Juditom* i *Davidijadom*. Njegova djela *De institutione bene vivendi per exempla sanctorum* (1506.), *Evangelistarium* (1516.), *De humilitate et gloria Christi* (1519.) samo su ideološka prolegomena za sintezu: *Judita!*«² Vidljivo je da Krleža drži da su dva Marulićeva epa europskih naznaka i dometa samo biblijske parafraze, crkvena promidžba književno nedjelotvorna, pa se nije ni potrebno o njima obavijestiti. Misli, naime, Krleža da je *Judita* napisana 1521., a ne 1501. Krležino mišljenje, istina, ne tako ideologizirano, sukladno je dotadašnjim interpretacijama Marulićeva auktorskog profila, koje nije pokolebala ni Kombolova *Poviest hrvatske književnosti do*

---

¹ *Glas sv. Antuna*, La Voz de san Antonio, god. XIII., br. 8 (153), Buenos Aires, 25. svibnja 1953., p. 5. Članak je zapravo esej »Povodom Trogrančičeve *Antologije hrvatske lirike*«, u kojem se nalazi i zapis *Splitski začinjavac*.

² M. K r l e ž a, *O našem dramskom repertoaru (Povodom 400 godina Držičeve »Tirene«)*, *Scena*, časopis za kazališne probleme, br. 1, jesen 1950., izdavač Sindikalna podružnica Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu, str. 9.

narodnog preporoda (Zagreb, 1945.). Branko Vodnik tvrdi: »Marulić je kršćanski mislilac u doba predreformatorsko..., koji je boj bio s humanizmom i svim posljedicama njegovim, pa konačno pristao u luci kršćanske filozofije³... posve se odbio od duha humanizma, i samo vrlo rijetko nalazimo u njegovoj latinskoj poeziji staroklasičku mitologiju.«⁴ Ustanovit ćemo međuovisnost između Krležine kritike i Vodnikovih tvrdnji⁵ o Maruliću kao piscu izvan tijeka europske književnosti novog doba. Viktor Vida, međutim, osjeća i naslućuje Marulićevo europejstvo izriječkom u tom humanističko-renesansnom strujanju.

U današnjoj pak javnoj retorici često se ističe Marulićevo europska dimenzija, ali uglavnom pozivom na uspjeh njegovih latinskih knjiga, daleko se manje apostrofiraju razlozi, koji su uvjetovali taj uspjeh. Pokušat ću stoga povući nekoliko točaka dodirnica, koje služe odgovoru na pitanje: u čemu je Marko Marulić ne samo hrvatski prvi klasik, nego i humanist europskoga kova, znaka i dosega?

a) Sa stajališta literarnosti, poezije i poetike, on je europski humanist po reinterpretaciji biblijsko-vergilijanskog epa, u kojoj je vrsti iskazao autonomnu izvornu pjesničku vrsnoću uz tradiranu antičku i postantičku književnu kulturu. Nema pravo Branko Vodnik kad napominje oskudnost poznavanja antičke mitologije i njezine uporabe u latinskoj poeziji Marka Marulića. Štoviše, otkrića, koja nam je do sada podastro kolega Darko Novaković, svjedoče da je latinsko pjesništvo Marulovo bilo otvoreno prema svim tipičnim humanističkim vrstama i temama. Držim također da već sada na dostignutom stupnju proučenosti *Davidijade* možemo tvrditi kako je taj ep spomenik europske humanističke poezije u jezično-versifikatorskomu, žanrovskomu, naratološkomu, pa i alegoričkom pogledu. Što se tiče literarnosti, i njegovi latinski nabožni, edukativni, religiozni, etički, teološki, kristološki spisi, svrstamo li ih po raznim imenovanim odrednicama, nose po ustroju, auktorskoj obradbi, žanrovskim natuknicama, latinskomu jezičnomu i stilskom mediju zamjetna obilježja humanizma, dakako kršćanskoga.

b) Kad se ističe Marulićevo kršćanstvo, religioznost, crkvenost, pobožnost, kako tko, valjalo bi upozoriti, da je i to znak Marulove pripadnosti kulturi Zapada, tj. Europi. Ističem Zapada, jerbo Europa ima svoje četiri strane svijeta, puno tradicijskih, ideoloških i kulturoloških likova, avangardnih i retrogradnih gibanja i prevrata. predmijevam da nam je stalo do zapadnoeuropskih mjerila i pozicija, da smo već neotporni na geslo: »Ex Oriente lux!« Marulić, dakle, i kao pisac kršćanskoga svjetonazora i nadahnuća uvršćuje se u europsku književnu produkciju, koja je dala znamenite plodove, razvila specifične vrste i oblike. No, ono što u

³ *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga I., Zagreb, 1913., str. 103.

⁴ O. c., str. 102.

⁵ Krleža je u podbilješci citiranog rada napravio obračun s hrvatskim književnim povjesnicima, izdvojivši donekle Vodnika: »99% naše književne historije je čista ultramontana rabota. U koliko pisci nisu bili kaptolci bili su zidari. Jedni o drugima imaju nepovoljno mišljenje. U svojim razmatranjima, oslobođeni su od predrasuda, mjestimično Vodnik i Prohaska, a u posljednje vrijeme ističe se objektivnošću Kombol.«

ovom dijelu njegova opusa ima neizbrisiv zapadni biljeg očituje se u mističnosti i duhovnosti vjerskih mu nadahnuća, unutarnjeg proživljavanja Biblije i Crkve. Očituje se i u kritičnosti, reformatorskim pobudama, suodnosu s Erazmom, istina surprimiranom. Tu sastavnicu Marulićeva opusa, koju inventivno proučava, sažeo je Charles Béné: »Car ce Croate mérite à plus d'un titre, l'épithète d'européen. Européen, il l'a été par sa formation, a Venise et à Padoue, par sa culture, nourrie de classicisme et de la Bible; par sa formation religieuse enfin, marquée par ce renouveau spirituel, venu des Pays-Bas et des pays rhénans, la *Devotio Moderna*, comme il marquera l'oeuvre d'Erasmus.«⁶ Marulić se u kršćansko-literarnom pravcu nije samo oslanjao na tzv. latinsku, mediteransku Europu, već je primao poticaje i iz sjevernjačkih duhovnih pokreta. Ono što mu Krleža zamjera, zaokupljenost biblijskim i religioznim sadržajima i motivima, dio je zapadnoeuropskoga gibanja i senzibiliteta u njegovo doba, a ne persistencija u »mračnom« srednjovjekovlju. Želja pak za duhovnom obnovom, mistično ćućenje vjerske objave pokrenuli su na Zapadu u XVI. stoljeću intelektualce poput Erazma, velike pjesnike (španjolske tzv. *misticare*), bogatu literaturu. Primjese esejistike i aforistike u Marulićevim proznim djelima nagovješćuju francuske etičare iz XVII. stoljeća. Napokon Marulić u traktatu *De laudibus Herculis* problematizira i jedno poetičko, ne puko ideološko, pitanje, kako se odnositi u humanističkom procesu pisanja prema antičkoj mitologiji. Zaključak je: Marulić je srodan književnoj Europi bez obzira na vrstu i tematski pravac opusa.

c) Srodan je i po svestranosti interesa i ostvaraja, raznovrsnosti opusa. Ta činjenica obara ponajbolje tobožnju Marulićevu medijevalnost, anakroničnost, na čemu se neprimjereno insistiralo sve do nedavno. Unatoč tome, što je u pjesništvu iskušavao humanističko-renesansne paradigme i oblike. Svestranost je odlika humanista, europskih intelektualaca nove ere, a ona je u našeg Marula egzemplarna i sastoji se ne samo u znatiželji pera, nego i duha, višestrukoj umjetničkoj težnji (literatura, slikarstvo, kiparstvo, scena, glazba) i građanskoj zauzetosti (obitelj, grad, zavičaj, domovina). Sustavna težnja za očitovanjem auktorstva (potpisi u stihu na kraju pjesama, poslanice i posvete na početku), postojana težnja za znanjem, samonaobrazba i nabavka knjiga iz brojnih područja ljudske spoznaje, intimni i subjektivni naglasci u njegovim poslanicama i pjesmama (tegobe poodmakle dobi, boljetice ukućana, jadi sa sugrađanima, žalost za kućnim ljubimcem, sjeta za mladošću, viđenja ženske ljepote), sve to i druge indikacije poručuju njegovim tumačima da je riječ o samosvjesnoj ličnosti, piscu i intelektualcu iz europskoga preporodnog razdoblja s korijenima u hrvatskoj zemlji i zbilji. Hoćemo li još koje, izvanjske, znake te pozicije, lako ih je ustanoviti; zanimanje za arheološke lokalitete, antičke natpise, javni memorandumi, humanističko njegovanje prijateljstva, povlačenje u otočnu ladanjsku osamu, poduzetništvo (upravljanje imanjima, trgovina u Mletcima), potreba za klubskim

---

⁶ *Colloquia Maruliana* V, Split, 1996., str. 240.

druženjem (cenaculum) i pokroviteljstvom (mecenatom). Zar to nisu pasusi iz životopisa drugih europskih humanista?

d) Čimbenik je Marulova europejstva i njegovo hrvatstvo, na poseban način njegova opcija, kao humanista, da piše na »pučkom«, »prostom« jeziku. Gospodin profesor Charles Béné, inače erazmolog, rado ističe da Marko Marulić u odnosu na Erazma Rotterdamskog ima jednu pozitivnu razlikovnost upravo po tome, što je stvarao uz latinski paralelno i hrvatski opus, što je sa svoje humanističke visine s jednakim žarom izgrađivao nacionalnu književnost na materinskom idiomu, što nije slučaj s nizozemskim literatom. Marulićevu uporabu »harvackog jazika«, naime, valja sagledati u europskom okviru, kroz proces posvajanja novih jezika kao instrumenata poezije. Prijelaz iz humanističkoga latinističkoga modela književnosti u renesansni ostvaruje se ponajvećma kroz svijesni odabir i primjenu »pučkog« pjesničkoga i jezičnog medija, što je uvjetovalo procvat novih vrsta, oblika, rađanje moderne Europe kroz njezine nacije, zapadnoeuropsku osjećajnost. Marko Marulić je na neki način jedinstven primjer tog procesa, jer je istodobno ostvarivao i humanistički i renesansni poetički program s jednakom zauzetošću i s obostranim iznimnim vrijednostima. Pitanje preobrazbe »pučkog« jezika u književni jezik u zapadnoj Europi s nedoumicama i isključivostima problematiziralo se stoljećima. Već je Dante to naznačio u spisu *De vulgari eloquentia* na samu početku XIV. stoljeća, Pietro Bembo u dijalozima početkom XVI. (*Prose della lingua vulgar*) s humanističke pozicije raspravlja o dignitetu talijanskog jezika. Marko Marulić, također humanist i također početkom XVI. stoljeća, predgovorom *Judite* iskazuje svoje afirmativno stajalište prema tradiciji hrvatskog jezika na razini poetike, a samim spjevom dokazuje njegovu pjesničku podobnost, mogućnosti, te ga uvršćuje u europske književne medije. Francuska pak renesansa u svojem manifestu, koji je potpisao Joachim du Bellay, *Défense et Illustration de la langue française* (1549.) postavlja u središte poetiziranja nacionalni jezik. Marulićeva odluka da se pjesnički izražava na jeziku puka, a ne samo na jeziku učenih slojeva, imala je dalekosežne povijesne posljedice za hrvatsku književnost, ali je ona u isti mah odraz progresivne europske putanje, poetološke transformacije starovjekovlja i srednjovjekovlja u novovjekovlje.

e) Marulićeva trojezičnost, višejezičnost jednako je *signum temporis* humanističko-renesansne literature. Djelujući u sredini, koja je zbog izvanjskih razloga bila odvojena od Europe, na njezinu rubu, ta se višejezičnost učinkovito opredmećuje u Marulićevim prepjevima i prijevodima, namijenjenim i puku i učenomu općinstvu. Splitski pisac ulazi u povijest recepcije Dantea, Petrarke nastojanjem da ta dva pisca, pjesnika »humanizira« latinskim heksametrima, tj. da im uzvisi »pučke« stihove. Sudjeluje, dakle, u rehabilitaciji na humanistički način njihovih »rerum vulgarij«. Uvjeren je također u dostojanstvo hrvatskog jezika, jer njime prevodi Petrarku, Tomu Kempenca.

f) Pozadina i podloga svekolike Marulićeve kulture zar nije antičko naslijeđe i Biblija, civilizacijski i svjetonazorski obzor? Umjetnost Zapada na onoj bitnoj prekretnici, zvanj preporodno doba, uskladila je ta dva svoja ishodišta povratom antičkim vrijednostima i estetičkim idealima, dezideologizirajući tim samim

njihovo »poganstvo«. Zijev, koji je nastao u tzv. srednjem vijeku, tako je poništen. Umjetnost se Zapada modernizirala, omogućivši suživot svojih gena, ne samo umjetnost nego i osjećanje života, kako bi rekao veliki motritelj okcidentalizma Miguel de Unamuno. Marulić je i u tom pogledu Europejac, karakterističan, znakovit. Dokaz nam je na dohvat ruke, zavirimo li samo u njegovu *Juditu*: biblijski sadržaj, pripovijest i junakinja, vergilijanska obradba s pjesničkim ukrasima iz mitologije, modernizacija unosom petrarkističke pjesničke elokvencije, opisa i renesansne slikovnosti, te prijenosom svega toga u jezik, koji mu »slaje zvoni« od programiranoga latinskog.

g) Marulićevo europejstvo napokon i europejstvo je sredine iz koje je potekao i u kojoj je djelovao. Njegov je opus uvjetovan i tradicijom hrvatske glagoljaške pismenosti, pučke pobožnosti, stihotvorstvom začinjavaca, atmosferom rodnog grada i njegova okoliša, okružja, zavičajnim mediteranskim podnebljem i krajolikom. Južnohrvatska urbana središta u ono vrijeme iskazivala su potrebu za kulturnim prosperitetom, prilagođavala su se standardima Zapada u gradogradnji, sakralnoj arhitekturi, likovnostima, u modi, načinu oblačenja i kićenja, otvarala su humanističke škole, darovite mladiće slala na inozemna učilišta. Posve je naravno, dakle, da se književnost na tom prostoru razvija u istomu, europskom, kodu. Naš Marko polazi u humanističku školu u Splitu, pa studira u Padovi, višekratno boravi u Mletcima. Živeći i radeći u Splitu, on ipak ima svoje društvanje, prijeko potrebno za funkcioniranje humanističkoga duhovnog života, s kojim raspravlja o književnosti, povjerava mu svoje rukopise, provjerava reakcije, nailazi na razumijevanje (istina i na zavist i podmetanje), te što je najvažnije, ima čitatelje, za koje piše. Sredina je osposobljena za recepciju, ima potrebe za literaturom. Divi se *Davidijadi*, objavljena *Judita* potkraj auktorova života postaje čitateljskim hitom. Marulić, dakle, nije samotnjak, pustinjač, književni odvojenik, koji piše za daleke neke čitatelje i naraštaje, već za sugrađane, sunarodnjake, proistječe iz sredine i naroda, usmjerenih i raspoloženih za primanje i sudjelovanje u zapadnim kulturnim i civilizacijskim blagodatima. Citirajmo pri kraju opet Viktora Vidu: »Njegov je jezik mek, duktilan i plastičan, svjež i asocijativan, sposoban da izreče sve tančine misli, da izrazi prizrak i boju, srž stvari i klasičan red. Čitajući ga, sine mi pred očima vitak stup, sarkofag don Frane Bulića u busu lovorike. Pitar na prozoru. Pitar u kojemu je starac posijao sjemenke budućih cvjetova za nove džardine.«⁷

Kroz tih sam nekoliko teza nastojao potkrijepiti Marulićevo europejstvo i naznačiti, u kojem bi ga kritičkom pravcu valjalo tumačiti, neovisno od retoričke primjene. Kako je on karizmatični »otac hrvatske književnosti« i stvarni njezin preporoditelj i utemeljitelj, ova Marulićeva neprijeporna odrednica bila je odlučna za našu književnu sudbinu, pa zaslužuje vjerodostojnu identifikaciju. Ona nam ujedno objašnjuje i golem uspjeh Marulićevih knjiga širom raznih zemalja: to je štivo i duhom i slovom odgovaralo europskom senzibilitetu, dohodeći s hrvatskih prostora.

⁷ O. c., str. 5 (bilješka 1).

Mirko Tomasović

MARULIĆ'S EUROPEANISM

It has become almost a habit to emphasize Marulić's European significance, grounding this claim mainly on the European popularity of his Latin works. The reasons underlying such a brilliant success and the traits that made Marulić an author of European profile and standing are far less often explained. With this in mind, the author lists, point by point, the theses that corroborate this assertion:

a) His Christian-vergilian epic poem *Davidias* and Latin poems discovered by Darko Novaković in Glasgow, show on the one hand Marulić's classical and post-classical literary erudition, and on the other his poetic mastery. Besides, they prove that his poetry was open to all characteristically humanist genres and themes.

b) The often mentioned Christian faith of Marulić, his religious zeal, clericalism and piousness are also in keeping with the western tradition. Besides, in the Christian literary trend Marulić did not rely exclusively on the so called Latin and mediterranean Europe, but also responded to the impulses from the North (*devotio moderna*, Erasmus).

c) The multi-faceted interest and achievement, as well as the variety of output are characteristic of European humanists. In this Marulić was exemplary: he worked in different artistic media, had many interests (literature, painting, sculpture, stage, music), left evidence of different kinds of civic involvement (family, city, domicile, homeland) and showed a systematic attention to authorship (signature in verse at the end of poems, epistles and dedications at the beginning of works). He also possessed a vast collection of books from numerous fields of knowledge which he passionately read and excerpted. His works abound in intimate and subjective tones (hardship of the old age, ailments of the members of the household, nostalgia for youth, sorrow for the painful loss of the pet, a personal idea of female beauty). To this we can add his interest in antique localities and classical inscriptions, public memoranda, his cherishing of personal relationships and companionship in a humanist cenacle, practical experience in the management of an estate, trade with Venice...

d) Even his use of the Croatian language is to be set within a European framework. The passage from the humanist Latinism to the Renaissance was brought about mainly through the conscious choice and application of the "vernacular" as a poetic medium. In his foreword to *Judita* Marulić affirms the tradition of the Croatian language, declaring his mother-tongue fit for poetic use and capable of meeting the needs of high epic composition. He proved it abundantly with his epic poems.

e) Marulić's trilingualism (Croatian, Latin, Italian) is also a *signum temporis*. He translated Dante and Petrarch from Italian into the Latin humanist idiom, Petrarch from Italian into Croatian, Thomas a Kempis from Latin into Croatian etc.

f) Integration and harmonization of classical heritage with the Bible as the universal source are another sign of the time. In his works we can easily recognize biblical subject-matter, vergilian treatment, mythological poetic ornamentation, as well as elements of Petrarchan eloquence and Renaissance picturesqueness, all this in the maternal, Croatian language.

---

g) Marulić's Europeanism is at the same time the Europeanism of the society from which he grew and in which he lived and worked. In his day the south Croatian urban centers followed western standards in city planning, church architecture, arts and fashion. Humanist schools were active there, while many young men were educated abroad. Marulić himself studied at Split and Padua. He sojourned in Venice several times. At Split he engaged with a group of erudites and men of letters; he had a public for whom he wrote. All of this proves that he was neither a recluse removed from society, nor an isolated phenomenon in the mother literature.